Stap voor stap:
de curriculumtoolbox

Instrumenten voor het ontwerpen, evalueren en verbeteren van het curriculum binnen vso-scholen van RENN4

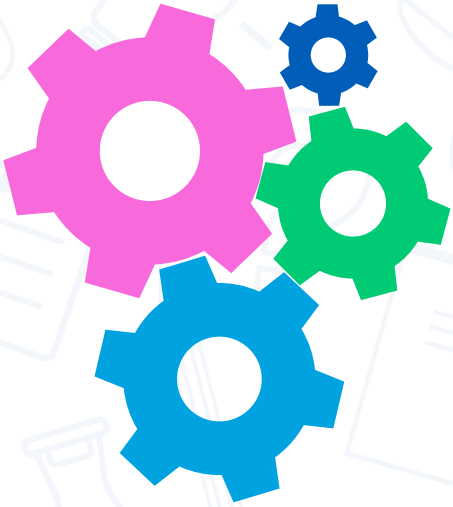

Jasmijn Rijsdijk

RENN4
excellent in speciaal talent

Stap voor stap: de curriculumtoolbox

Instrumenten voor het ontwerpen, evalueren en verbeteren van het curriculum binnen vso-scholen van RENN4

Deze toolbox is ontwikkeld op basis van literatuuronderzoek, informele observaties en gesprekken met professionals vanuit RENN4.

Auteur: Jasmijn Rijsdijk
Redactie en opmaak: Vera Duiker & Shardee Labordus

Voorjaar 2026

Inhoud

1. Inleiding 4
2. Wat is een curriculum? 6
Curriculum in het gespecialiseerd onderwijs 8
3. Backward design: beginnen bij het eind 12
Constructieve afstemming 13
Twin sins 15
4. Stappenplan 18
Mogelijke vormgeving van een curriculum 30
5. SMART-doelen 33
Hoe maak je een SMART-doel[15] 33
6. Kwaliteitscriteria 37
7. Evaluatie 41
Interne evaluatie 42
Formatieve evaluatie 42
Summatieve evaluatie 43
8. Uitstroomprofielen en maatwerk 46
Dagbesteding 46
Uitstroomprofielarbeid (UPA) 46
Uitstroomprofiel vervolg (UPV) 47
Maatwerk(klassen) 47
Dankwoord 49
Literatuurlijst 50

1. Inleiding

Het ontwerpen van een goed curriculum is geen eenvoudige klus. Daarom is voor de vso-scholen van RENN4 een praktische toolbox ontwikkeld. Deze toolbox ondersteunt leerkrachten bij het stap voor stap werken aan curriculumontwikkeling, in samenwerking met intern begeleiders. Samenwerking vormt een essentieel uitgangspunt binnen curriculumontwerp en maakt duidelijk dat dit geen individueel, maar een gezamenlijk proces is.

De toolbox biedt concrete handvatten voor het volledige proces; van de eerste analyse tot aan het evalueren van het curriculum. De lezer krijgt een duidelijke basis van wat curriculumontwerp inhoudt en welke stappen daarbij doorlopen moeten worden. De implementatie van het curriculum wordt echter niet uitgewerkt. Dit vraagt om verder onderzoek en aanvullende inzichten over hoe het curriculumontwerp per school vorm kan krijgen.

Je vindt geen specifiek format dat je alleen maar hoeft in te vullen. In plaats daarvan helpt de toolbox je om bewust keuzes te maken, inzicht te krijgen in wat jullie leerlingen nodig hebben en te bepalen welke vorm van curriculum het beste aansluit bij jullie eigen schoolcontext en onderwijsvisie.

Na het lezen van de toolbox kun je:

- zelf aan de slag met het ontwikkelen van een vakgericht curriculum
- uitleggen wat een curriculum is en waar het uit bestaat
- een curriculum gebruiken en toepassen op de leerlingenpopulatie
- uitleggen wat de backward design theorie is
- uitleggen wat constructieve afstemming is en dit toepassen
- een duidelijke rode draad aanbrengen in het volledige curriculum
- SMART-geformuleerde doelen opstellen
- je eigen gemaakte curriculum controleren op de kwaliteit

2. Wat is een curriculum?

Een curriculum is kort gezegd een plan voor het leerproces, waarin doelen, toetsing en leeractiviteiten in zijn beschreven[1]. Het biedt leerkrachten handvatten om hun lessen vorm te geven en geeft inzicht in de leerdoelen die leerlingen moeten bereiken. In het curriculum worden de lessen en hun bijbehorende doelen uitgewerkt, op basis van de visie van de school en de leerlingenpopulatie.

Daarnaast zorgt het curriculum voor samenhang tussen doelen, toetsing en leeractiviteiten binnen de school, wat structuur biedt voor zowel leerkrachten als leerlingen. Een curriculum is bovendien schooleigen, en sluit aan bij de leerlingenpopulatie en de onderwijsvisie. Hierdoor is het curriculum niet slechts een overzicht van lesstof en doelen, maar vormt het juist een rode draad tussen doelen, materialen, visie en toetsing[1].

Een belangrijk uitgangspunt van het curriculum is dat leerkrachten begrijpen waarom zij bepaalde onderwerpen behandelen en waarom dit op een specifieke manier gebeurt. Het curriculum is niet bedoeld om de vrijheid van leerkrachten te beperken, maar juist het tegenovergestelde. Het biedt richting, terwijl leerkrachten tegelijkertijd de ruimte behouden om hun lessen op een eigen, passende manier vorm te geven, zolang de doelen worden bereikt[1].

Daarnaast maakt het curriculum zichtbaar waar leerlingen zich bevinden in hun leerontwikkeling. Hierdoor kan hun ontwikkeling goed worden gevolgd en is een leerling beter te

plaatsen in een ontwikkelingsfase. Zonder een curriculum is het lastig en bijna onmogelijk om resultaten van leerlingen bij te houden[1]. Ook als er nieuwe leerkrachten op school komen kunnen zij aan de hand van het curriculum zien wat leerlingen al behandeld hebben[2]. Volgens de OR1 is het wettelijk verplicht resultaten bij te houden[3]. Het houden aan en behalen van de door de overheid opgestelde kerndoelen en eindtermen is ook wettelijk verplicht, omdat scholen hiermee kunnen aantonen dat zij gericht toewerken naar de einddoelen en dat deze haalbaar zijn op basis van het onderwijsplan[4]. In OP0 en OP1 uit het Onderzoekskader van de Inspectie van Onderwijs staat dat er een samenhangend curriculum moet zijn voor zowel de basisvaardigheden als de andere vakken. Ook zicht houden op de ontwikkeling en begeleiding van leerlingen is verplicht, dit is terug te vinden in OP2.

Op veel vso-scholen binnen RENN4 is er nu sprake van een beperkt curriculum, dit gaat ten koste van de kwaliteit van het onderwijs, en de begeleiding en ontwikkeling van leerlingen. Het is daarom uitermate belangrijk om te kijken naar hoe het curriculum anders en sterker vormgegeven kan worden, en dat er op papier een concreet curriculum staat. Zo kan de kwaliteit van de vso-scholen gewaarborgd worden.

Een aandachtspunt is, dat de samenhang tussen de leerlingenpopulatie en het curriculum nog verder versterkt kan worden. De leerlingenpopulatie is door veel scholen al goed uitgewerkt, alleen blijkt er nog te weinig kennis te zijn wat er met deze gegevens gedaan moet worden. Op dit

moment worden de beschrijving van de leerlingenpopulatie en de inhoud van het curriculum namelijk vaak los van elkaar gepresenteerd, waardoor de verbinding tussen de twee niet altijd duidelijk terugkomt in de rest van het curriculum. Het blijkt een uitdaging om een geheel te creëren waarin het curriculum logisch aansluit bij de kenmerken en behoeften van de leerlingen. Daarnaast kan de volgorde van de kerndoelen logischer worden opgebouwd om de rode draad van het curriculum beter zichtbaar te maken. Door er bewust van te worden dat elke stap in het curriculumontwerp op elkaar moet aansluiten, kan de samenhang binnen het curriculum worden versterkt en wordt het nog beter afgestemd op de specifieke leerlingenpopulatie van elke school.

Curriculum in het gespecialiseerd onderwijs

In de afgelopen jaren heeft binnen het speciaal onderwijs een omslag plaatsgevonden, waarbij de eenzijdige focus op pedagogiek is verschoven naar een gelijkwaardige aandacht voor zowel pedagogiek als onderwijzen. Sommige leerkrachten ervaren deze ontwikkeling als een afname van aandacht voor sociale ontwikkeling van de leerling. In werkelijkheid is er juist een verschuiving naar het optimaal benutten van de kansen en mogelijkheden van leerlingen.

Binnen vso-scholen hebben leerlingen uiteenlopende onderwijsbehoeften, waardoor het ontwikkelen van een overkoepelend curriculum complex lijkt. Onderzoek laat zien dat veel leraren in het speciaal onderwijs hierdoor het nut van

een curriculum niet altijd inzien[5]. Wanneer een curriculum echter zorgvuldig wordt vormgegeven, kan het met kleine aanpassingen aansluiten bij iedere leerling. Dit zorgt ervoor dat alle leerlingen gelijke kansen krijgen om het maximale uit hun onderwijs te halen[5].

Het gespecialiseerd onderwijs is bedoeld voor leerlingen die niet volledig kunnen deelnemen aan het regulier onderwijs. Binnen deze onderwijssetting krijgen zij onderwijs dat aansluit bij hun mogelijkheden, met als doel hen zo zelfstandig mogelijk te laten functioneren, hun talenten te ontwikkelen en uiteindelijk actief deel kunnen nemen aan de maatschappij[6]. Een goed doordacht curriculum ondersteunt dit proces en helpt leerkrachten om hun leerlingen optimaal te begeleiden in hun leerontwikkeling.

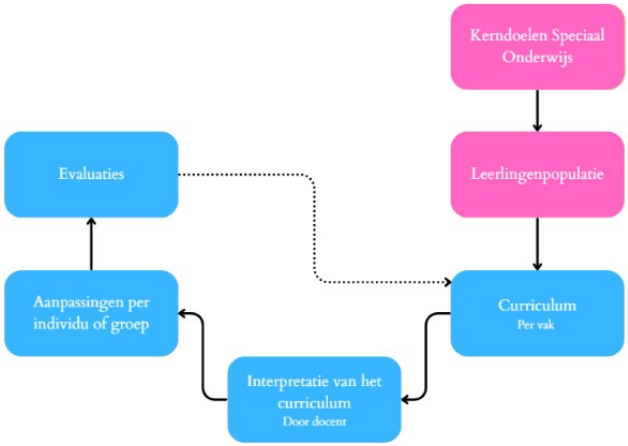

Figuur 1. Cyclische werking van het curriculum

Het gebruiken van een curriculum in het speciaal onderwijs is daarom verschillend van dat in het reguliere onderwijs. De focus ligt sterker op maatwerk en individuele aanpassingen van het lesaanbod. Dit is waarom een overkoepelend curriculum voor veel scholen uitdagend is. Het is belangrijk dat leerkrachten het curriculum niet zien als een strak stappenplan, maar als een flexibele basis die richting geeft aan het vormgeven van individuele lessen. Een curriculum biedt houvast en ondersteunt een voortdurende cyclus van interpreteren, toepassen en aanpassen aan de specifieke behoeften van de leerling[6]. Er bestaat dus geen eenduidig curriculum voor alle leerlingen, maar wel een flexibel raamwerk dat per leerling wordt aangepast.

In figuur 1 wordt deze cyclische werking weergeven[6]. Naarmate een leerling zich ontwikkelt, veranderen ook de onderwijsbehoeften en wordt het curriculum daarop aangepast. Dit proces verloopt bij iedere leerling in een eigen tempo. Zonder een duidelijk curriculum kan deze cyclus niet bestaan, wat het belang van een goed onderbouwd en flexibel curriculum benadrukt. Zo krijgen leerlingen de kans zich optimaal te ontwikkelen.

Extra's

Op de site van het SLO is er een pagina die draait om curriculumontwikkeling en verbetering. Hierin staan verschillende filmpjes, infokaarten en tools die kunnen helpen tijdens het proces. → https://www.slo.nl/thema/meer/curriculumontwikkeling/

Op deze site staan korte blogs over onder andere curriculumontwikkeling, toetsing en didactiek. Handig als je je nog verder wil inlezen in curriculumontwikkeling → https://vernieuwenderwijs.nl/

Handige tips bij het ontwerpen van een curriculum, boek aanbevelingen, en extra leesmateriaal over het curriculum. Van dezelfde makers van vernieuwenderwijs
→ https://curriculumontwerp.nl/

Dit boek sluit aan bij de site van vernieuwenderwijs en helpt de lezer het ontwerpen van curriculum beter te begrijpen. Het is een kort boekje maar wel behulpzaam → Boek: Curriculumontwerp in een notendop – vernieuwenderwijs; https://vernieuwenderwijs.nl/onze-boeken/curriculumontwerp-boek/

Zie het Onderzoekskader Inspectie van Onderwijs 2021 voor uitleg van de OP0, OP1 en OP2.

3. Backward design: beginnen bij het eind

Een curriculum ontwerpen is best een uitdaging. Als je goed begrijpt waarom je bepaalde stappen zet en wanneer je dat doet, wordt het proces een stuk makkelijker en leuker. In dit onderdeel van de toolbox zal duidelijk worden wanneer je bepaalde stappen neemt en vooral waarom dat belangrijk is.

Er zijn verschillende manieren en theorieën om een curriculum vorm te geven. In deze toolbox is gekozen om te werken met de backward design theorie, omdat hierin het belang van de leerlingenpopulatie goed naar voren komt en het maken van een samenhangend curriculum makkelijker is[7]. Backward design is, zoals de naam al zegt, een manier van ontwerpen waarbij je achterstevoren begint. Je start bij het punt waarop de leerling aan het einde van zijn schoolloopbaan zou moeten staan. De volgorde van curriculumontwerp volgens backward design is als volgt (let op: dit zijn niet de enige stappen die bij curriculumontwerp genomen moeten worden)[8]:

1. einddoelen en de gewenste resultaten vaststellen → het gewenste resultaat en einddoel voor de leerlingen is…
2. manier van beoordelen en toetsen → de leerling laat zien dat hij of zij het gewenste resultaat heeft behaald door…
3. lesontwerp ontwikkelen → dan moet het volgende in de les gebeuren…

Bij backward design begin je dus met het uitwerken van de doelen die de leerling moet leren en kunnen. Op deze manier is er direct duidelijkheid voor jou als leerkracht wat centraal staat tijdens de lessen[7]. Bij het maken van een curriculum staan daarom je einddoelen als een van de eerste onderdelen op papier. De einddoelen die de leerlingen moeten behalen zijn te vinden op de site van het SLO. Daarna moet je als leerkracht bedenken hoe je kan beoordelen of een leerling het doel behaald heeft. Een beoordeling kan op allerlei manieren, denk hierbij aan toetsen, observaties, presentaties, opdrachten, etc. Hierbij is het van belang dat dit een passende manier is om te bepalen of het einddoel is behaald. Bijvoorbeeld: als je doel is dat een leerling kan presenteren aan het einde van het schooljaar, neem dan niet een toets af over presenteren, maar beoordeel de leerling door middel van een daadwerkelijke presentatie. Nu je de doelen en de beoordelingsmethode op papier hebt kan je daarbij een les bedenken dat aansluit. In de les krijgen de leerlingen op een bepaalde manier onderwijs zodat zij de grootste kans hebben een goede beoordeling te krijgen op de van tevoren bedachte methode. Dat zijn de grote lijnen van de backward design theorie.

Constructieve afstemming

Backward design theorie helpt leerkrachten om lessen en toetsen logisch op elkaar af te stemmen. Dit sluit aan bij de zogenaamde constructieve afstemming[9]. Hierin vormen leerdoelen, onderwijsactiviteiten en beoordeling samen een geheel. In de praktijk betekent dit dat je eerst bepaalt wat

leerlingen moeten kennen en kunnen, daarna kies je hoe je de kennis gaat toetsen, en pas daarna ontwerp je lessen. Zo sluit de manier van toetsen direct aan bij wat leerlingen tijdens de lessen hebben geleerd en geoefend.

Deze manier van afstemming draagt bij aan een hogere kwaliteit van onderwijs en stimuleert dat leerlingen betekenisvol leren[10]. Daarnaast is er bewijs dat constructieve afstemming in een curriculum leidt tot meer zelfvertrouwen bij leerlingen, betere resultaten en een hogere tevredenheid van leerlingen over het onderwijs[11].

Het volgende voorbeeld laat zien waarom constructieve afstemming belangrijk is. Stel je voor dat je je leerlingen bij burgerschap wat wil leren over debatteren. Je stelt het doel dat je leerlingen aan het einde van de periode met elkaar een debat kunnen houden en weten hoe dat in zijn werk gaat. Je plant een dag die in het teken staat van debatteren waarin leerlingen samen het debat aangaan. Om vast te stellen dat jouw leerlingen het doel behaald hebben neem je een toets af over het debat wat ze gedaan hebben.

Dit voorbeeld laat een situatie zien zonder constructieve afstemming. Hoewel het doel en de activiteit logisch op elkaar afgestemd zijn, is het afnemen van een toets een vreemde manier om de debatvaardigheden van de leerlingen te beoordelen. De toets sluit namelijk niet aan bij de daadwerkelijke activiteit en geeft daarom geen goed beeld van wat de leerling echt geleerd heeft. Om deze activiteit wel te laten voldoen aan constructieve afstemming, kan de

leerkracht ervoor kiezen om de leerlingen te beoordelen op hun deelname en vaardigheden tijdens het debat zelf.

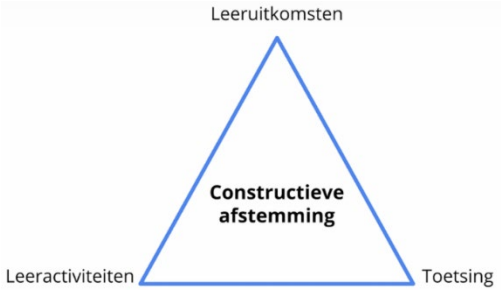

Figuur 2. Constructieve afstemming[9]

Twin sins

Het gebruik van backward design kan tegen de intuïtieve gevoelens ingaan, maar onderzoek laat zien dat het een van de beste manieren is om een curriculum doelgericht vorm te geven. Door backward design kunnen twee veelvoorkomende problemen, de zogenaamde twin sins, voorkomen worden[8].

Het eerste probleem is dat er een leuke activiteit wordt gekozen en dat het leerdoel er pas achteraf bij wordt bedacht. Dat maakt het lastig om gericht te werken en om goed te beoordelen wat leerlingen hebben geleerd. Door juist eerst het leerdoel te bepalen en daarna een passende activiteit te kiezen, blijft het onderwijs doelgericht en motiverend. Een leuke activiteit is belangrijk, maar het leerdoel bepaalt de keuze van de activiteit en niet andersom.

Het tweede probleem is dat de lesstof te snel wordt doorlopen, met als doel alles behandeld te hebben. Dat leidt vaak tot oppervlakkig leren. Door vooraf helder te hebben wat leerlingen moeten beheersen en hoe je dat gaat beoordelen, wordt het onderwijs gerichter en blijft er meer ruimte over voor verdieping en herhaling[8]. Op deze manier werken leerlingen echt naar een leerdoel toe en is de stof minder oppervlakkig.

In tabel 1 kan je in een oogopslag zien welke stappen en volgorde er belangrijk zijn in de backward design theorie.

1. Einddoel/tussendoel
Wat moet de leerling kunnen en waarom, SMART geformuleerd. De leerling begrijpt dat…. De leerling weet… De leerling kent… De leerling kan… De leerling past toe…
2. Beoordeling
Op welke manier kom je er als leerkracht achter dat de leerling het doel behaald heeft.
3. Lesplan
Welke stappen neem je als leerkracht om de leerlingen de doelen te laten behalen.

Tabel 1: backward design theorie[8]

Extra's

Filmpje (Engels) over backward design. Het filmpje geeft een duidelijke uitleg hoe en waarom je voor backward design zou kiezen → https://www.youtube.com/watch?v=d8F1SnWaIfE

4. Stappenplan

Bij het ontwikkelen van een curriculum komt veel kijken. Daardoor is het lastig om een rode draad in geheel te krijgen en ervoor te zorgen dat alle onderdelen goed op elkaar aansluiten. Om dit proces overzichtelijk te maken is er een 8-stappenplan opgesteld, op basis van de backward design theory. Dit plan helpt en om op een gestructureerde manier te werken en zo het best mogelijk en meest bruikbare curriculum te ontwerpen. Zie hieronder het stappenplan. Per stap volgt een korte uitleg over wat je per stap doet.

Globaal stappenplan van curriculumontwerp:

1. leerlingenpopulatie analyse
2. schoolvisie en manier van lesgeven
3. doelen structureren
4. tijdlijn en leerlijnen opstellen
5. beoordeling en evaluatie van de leerling
6. lesontwerp
7. materialen en middelen
8. interne evaluatie

Stap 1. Leerlingenpopulatie analyse

Bij het ontwikkelen van een nieuw curriculum is het essentieel om eerst in kaart te brengen wat de leerlingenpopulatie van de school is. Vooral binnen het gespecialiseerd onderwijs kan de samenstelling van de leerlingenpopulatie sterk verschillen van school tot school. Binnen deze scholen hebben leerlingen namelijk uiteenlopende onderwijsbehoeften, die bovendien per klas of per school aanzienlijk kunnen variëren.

Zodra de populatie van de betreffende school is vastgesteld, kan worden onderzocht welke specifieke onderwijsbehoeften gemiddeld voorkomen binnen deze groep leerlingen. Dit maakt het mogelijk om het curriculum af te stemmen op wat de leerlingen daadwerkelijk nodig hebben.

Deze informatie vormt de basis waarop het curriculum moet worden gebouwd. Een goed curriculum sluit aan bij de kenmerken van de school en moet effectief zijn voor zowel leerling als leerkracht. Pas wanneer zowel de populatie als de specifieke behoeften van de leerlingen helder zijn, kan het vormgeven van het curriculum beginnen.

Maar hoe breng je de leerlingenpopulatie precies in beeld? RENN4 heeft haar eigen format voor het maken van een populatie-analyse. Deze is te vinden in de onderstaande link. → Format beschrijving leerlingenpopulatie DEF.docx

Dit bestand van het Nji kan je nog verder op weg helpen met het opstellen van de leerlingenpopulatie analyse → https://www.nji.nl/system/files/2021-06/Populatieanalyse2017.pdf

Stap 2. Schoolvisie en manier van lesgeven

Net als de leerlingenpopulatie vormen de schoolvisie en de manier van lesgeven belangrijke bouwstenen van het curriculum[2]. In de schoolvisie staat beschreven hoe een school onderwijs wil aanbieden en hoe zij leerlingen stimuleert in hun leerproces. Dat kan op verschillende manieren worden ingevuld, bijvoorbeeld met een sterke nadruk op zelfstandigheid of een focus op kunst en cultuur. De schoolvisie bepaalt daarmee in belangrijke mate wat een school uniek maakt en waar zij trots op is. Deze keuzes hebben directe invloed op de wijze waarop het curriculum wordt ontwikkeld.

De manier van lesgeven beschrijft wat er daadwerkelijk in de klaslokalen gebeurt. Dit verschilt per school en gaat bijvoorbeeld over het gewenste didactische handelen van leerkrachten of het werken met specifieke methodes.

Wanneer de schoolvisie en manier van lesgeven helder zijn, kun je tijdens het ontwerpen van lessen en leerlijnen controleren of deze aansluiten bij de gewenste richting van de school. Het is bovendien belangrijk dat de visie overeenkomt met hoe de school zich naar buiten toe presenteert. Op de schoolwebsite staat vaak duidelijk omschreven wat de school wil bereiken en hoe het onderwijs wordt vormgegeven, dit is

een waardevolle bron bij het visualiseren van de schoolvisie en hoe de school zich naar de buitenwereld laat zien.

Stap 3. Doelen structureren en tussendoelen maken

Bij deze manier van curriculumontwikkeling wordt er gewerkt volgens de backward design-theorie. Dat betekent dat het curriculumontwerp begint bij de einddoelen, dus wat moeten leerlingen uiteindelijk kennen en kunnen?[5] Daarom is de eerste inhoudelijke stap het vaststellen, concretiseren en ordenen van deze einddoelen. Eerder in de toolbox is er dieper ingegaan op wat backward design precies is en waarom we voor die methode kiezen.

De door de overheid vastgestelde kerndoelen en eindtermen vormen het uitgangspunt van het curriculum. In de eerste twee leerjaren wordt er gewerkt vanuit kerndoelen, hierna ligt er een focus op de eindtermen. Deze doelen zijn echter niet geordend in een logische leerroute. Ze geven namelijk wel aan wat leerlingen moeten leren, maar niet wanneer of in welke volgorde dat moet gebeuren. Het is dan ook aan de school en leerkrachten om hierin een samenhangende opbouw aan te brengen, zodat er een duidelijke rode draad ontstaat binnen het curriculum. Met het team bepalen jullie wat een passende volgorde is en welke doelen er als eerste aan bod komen. Hierdoor ontstaat een overzichtelijk beeld van wat je wanneer wilt onderwijzen en op welke manier. De wijze van structureren is vrij in te vullen. Sommige leerkrachten kiezen voor een eenvoudige opzet, terwijl anderen meer gedetailleerd werken. Belangrijk is dat de

gekozen aanpak past bij de schoolvisie en goed werkt voor het hele team. Het structureren van de doelen kan gaan door bijvoorbeeld overkoepelende thema's en ideeën bij elkaar te ordenen.

De kerndoelen voor het vso zijn per leerroute uitgewerkt op de website van het SLO. Deze kerndoelen zijn breed geformuleerd. Het is daarom nodig om ze te vertalen naar (meerdere) concretere tussendoelen. Deze tussendoelen maken beter zichtbaar welke stappen leerlingen moeten zetten om het einddoel te bereiken. Hier komt ook de leerlingenpopulatie opnieuw in beeld. De doelen die je opstelt moeten namelijk aansluiten bij de leerlingen voor wie je ze maakt. Leerlingen in de uitstroomprofiel dagbesteding hebben bijvoorbeeld een andere rekenbehoefte dan leerlingen in andere uitstroomprofielen. Daarom is het belangrijk dat de (tussen)doelen altijd passen bij de desbetreffende doelgroep.

Om de tussendoelen goed bruikbaar te maken voor onder andere lesgeven en beoordelen, moeten ze geformuleerd worden volgens de SMART-methode[13]. Dat betekent dat een doel Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch, en Tijdgebonden moet zijn. We gebruiken de SMART manier om de doelen zo duidelijk en haalbaar mogelijk te maken. Hoe duidelijker het doel is, hoe makkelijker het is voor leerlingen om de doelen te kunnen behalen. Hoe je precies een doel SMART maakt is te vinden in de toolbox.

Naast de kerndoelen van het SLO moet ook rekening worden gehouden met de verplichte leerlijnen van de CED. Deze leerlijnen richten zich op de sociale, emotionele en communicatieve ontwikkelingen van leerlingen en zijn minstens zo belangrijk als de doelen van het SLO. Het is daarom essentieel om tijdens het formuleren van de onderwijsdoelen ook deze leerlijnen mee te nemen, zodat ze in het curriculum worden geïntegreerd.

De doelen in de tijd zetten hoeft nu nog niet te gebeuren, richt je nu vooral op het ordenen van de doelen. Houd daarbij in gedachten dat doelen door elkaar heen mogen lopen, zolang er een logische opbouw is. Het is dus geen probleem om bijvoorbeeld eerst aan doel 18 te werken en daarna aan doel 7, zolang dit past binnen de structuur en opbouw van het curriculum.

→ https://www.slo.nl/sectoren/vso/kerndoelen/
→ https://www.leerlijnen.cedgroep.nl/vso

Stap 4. Tijdlijn en leerlijnen opstellen

Nu de doelen in de gewenste volgorde staan, kan er worden gekeken naar het uitwerken van een tijdlijn en leerlijnen. In deze lijnen worden de doelen opgenomen. De volgorde is al bepaald, maar nu moet hier nog een tijdsperiode aan worden gekoppeld. Deze tijd hoeft niet per se uit weken, maanden of jaren te bestaan. Het kan namelijk ook gaan om specifieke levensfases of leerfases waarin de leerlingen zich bevinden.

Met namen bij de uitstroomprofielen arbeid of dagbesteding is het lastig om te werken met vaste tijdsindicaties. In deze

gevallen ligt de nadruk op leerlijnen die zijn gebaseerd op de ontwikkeling van de leerling, waarbij de voortgang bepalend is voor het overgaan naar volgende stappen in het curriculum.

In het curriculum moet in ieder geval worden vastgelegd in welke fases of leerjaren leerlingen bepaalde doelen zouden moeten behalen. Op deze manier ontstaat er een duidelijke richtlijn en is zichtbaar wanneer een leerling mogelijk in een jaar blijft zitten of juist extra ondersteuning nodig heeft op een bepaald gebied. Een concrete tijd- of voortgangsindicatie zorgt ervoor dat zowel leerkracht als leerling weet wanneer wat gedaan moet worden, wat rust en overzicht biedt voor beide partijen.

Stap 5. Beoordeling, evaluatie en feedback

In deze stap bepaal je hoe je vaststelt of het leerdoel is behaald. Bij backward design theory sluit de beoordeling direct aan op het leerdoel: je kiest een manier van evalueren die laat zien wat de leerling daadwerkelijk kan. Elk leerdoel vraagt om een passende vorm van beoordeling. Is het doel bijvoorbeeld dat een leerling leert presenteren, dan ligt een presentatie of observatie voor de hand en niet een schriftelijke toets. Bij een excursie kan een reflectie, gesprek of een praktische opdracht inzicht geven in wat de leerling heeft geleerd. Door leerdoelen, activiteiten en beoordelingen op deze manier op elkaar af te stemmen, ontstaat constructieve afstemming.

Het is belangrijk om deze beoordelingsvormen op te nemen in het curriculum, zodat duidelijk is hoe de voortgang van de

leerling wordt gemeten. Op deze manier worden leerlingen op een consistente wijze beoordeeld en blijft de beoordeling zo eerlijk en transparant mogelijk. Bij sommige leerlingen past de gekozen manier van beoordelen niet bij hun onderwijsbehoeften en moet er dus afgeweken worden van de gekozen manier van evalueren. Daarvoor moet ook genoeg flexibiliteit in het curriculum zijn om dat te kunnen toepassen. De daadwerkelijke uitwerking van de beoordelingsvorm hoeft niet in het curriculum te worden opgenomen. Een korte beschrijving van de beoordeling is wel wenselijk, maar onderdelen zoals de normering, de volledige uitwerking van de toets of rubriek voor beoordeling kunnen worden ondergebracht in het toetsbeleid, en hoeven dus niet in het curriculum.

Het is niet alleen belangrijk om een passende manier van beoordeling te kiezen, maar ook om aandacht te besteden aan wat er na de beoordeling gebeurt. Feedback vormt een essentieel onderdeel van het leerproces. Na het beoordelen is het belangrijk dat de leerling gerichte terugkoppeling krijgt op zijn resultaten, zodat hij hiervan kan leren en zich verder kan ontwikkelen. Denk hierbij aan feedback op hoe een presentatie verbeterd kan worden, hoe een verslag sterker kan worden of wat nodig is om een toetsresultaat te verbeteren. Het structureel aandacht besteden aan feedback maakt de beoordeling niet alleen een meetmoment, maar ook een leermoment. Vergeet daarom niet om de terugkoppeling aan de leerling expliciet onderdeel te maken van het beoordelingsproces.

Stap 6. Lesontwerp

Het begin van het curriculum is er nu, de doelen en hun tijdsvolgorde is duidelijk, en er is een manier van beoordeling. De volgende stap is bepalen hoe deze doelen bereikt gaan worden. Met andere woorden, welke onderwijsvormen en tactieken er worden ingezet. Aan de hand van vakkennis en samenwerking zal voor ieder doel een lesontwerp moeten worden opgesteld. Hierin wordt beschreven wat de leerkracht gaat doen om de doelen te behalen.

Dit kan in verschillende vormen, zoals interactieve opdrachten, zelfstandig werken, excursies, online leeractiviteiten of opdrachten uit een werkboek maken. Het belangrijkste is dat elk lesontwerp als basis heeft het behalen van de (eind)doelen. Het ontwerp hoeft niet tot in detail vast te leggen wat er in iedere les gebeurt, maar het moet duidelijk maken welke thema's aan bod komen en op welke manier deze globaal behandeld worden.

Wanneer leerkrachten ervoor kiezen om wel een zeer gedetailleerd lesplan te maken met per les een volledige uitleg, is dat uiteraard ook goed. Zolang het aansluit bij de leerlingenpopulatie, de visie van de school en dat alle leerkrachten het eens zijn met deze methode.

Stap 7. Materialen en middelen

Het curriculum is nu zo goed als compleet. De een na laatste stap is het organiseren van de benodigde materialen en middelen. Ga alle lesontwerpen en bijbehorende

beoordelingsvormen langs om een overzicht te maken van wat er nodig is om de lessen uit te voeren. Denk hierbij aan het aanschaffen van een nieuwe methode, het bestellen van boeken, het aanvragen van licenties of het ontwikkelen van werkbladen.

Het lesmateriaal moet hierbij geschikt zijn voor de leerlingenpopulatie. Voorbeelden van niet-passend materiaal zijn lesboeken die te veel focussen op academische kennis terwijl de leerling juist behoefte heeft aan een meer beroepsgerichte benadering, of wiskunde-/rekenmateriaal dat vooral gericht is op het maken van sommen in plaats van op toepassing en probleemoplossend leren.

Daarnaast moet worden gekeken naar lesmateriaal dat duidelijk en effectieve instructies bevat, omdat veel bestaande materialen hierin tekort schieten. Lesmaterialen kunnen bovendien worden aangepast om ze explicieter en instructiever te maken, door het geven van duidelijke uitlegstappen, concrete voorbeelden en voldoende oefenmomenten. Dit blijkt niet alleen ondersteunend te zijn voor leerlingen met leerproblemen, maar uiteindelijk voor alle leerlingen[5].

Zorg dat het overzicht van lesmaterialen beschikbaar is voor alle leerkrachten, zodat iedereen weet welke materialen aanwezig zijn en wat eventueel nog geregeld moet worden. Ook logistieke middelen kunnen zo tijdig worden ingepland, denk hierbij aan uitjes plannen etc.

Stap 8. (Interne) evaluatie

Het curriculum is nu bijna klaar om toe te passen. De laatste stap is de (interne) evaluatie. In deze fase wordt het opgestelde curriculum geëvalueerd door leerkrachten en eventueel andere collega's. Het is belangrijk om open te staan voor feedback en samen in gesprek te gaan over mogelijke verbeterpunten.

Het doel van deze stap is om tot een gezamenlijk curriculum te komen. Pas wanneer alle betrokken leerkrachten achter de inhoud staan en bereid zijn het te gebruiken in hun lessen, kan het curriculum daadwerkelijk worden ingevoerd. Lees het onderdeel over evaluaties in de toolbox om een concretere uitleg te krijgen.

Verder in de toolbox wordt het onderwerp evalueren uitgebreid besproken, kijk hierin naar verdere uitleg. Ook over onder andere evaluatie na en tijdens de implementatie van het curriculum.

Hieronder zie je het stappenplan nog eens op een rij, met daaronder een korte samenvatting van de belangrijkste punten uit de tekst hierboven.

Stappenplan voor curriculum ontwerp

1. Leerlingenpopulatie analyse
    - Beschrijf de leerlingenpopulatie van de school.
    - Benoem welke onderwijsbehoeften de gemiddelde leerling heeft
2. Schoolvisie en manier van lesgeven

- Formuleer helder wat de visie van de school is.
- Leg uit wat voor soort onderwijs de school biedt.
- Controleer hoe de school zich (online) presenteert en zorg dat dit aansluit bij je beschrijving.
- Het is duidelijk hoe de school lessen wil vormgeven

3. Doelen structureren
    - Breng structuur in de (kern)doelen.
    - Maak een logische samenhang (rode draad) tussen de doelen.
    - Orden de doelen in een logische leeropbouw. Doelen mogen door elkaar lopen, zolang de volgorde duidelijk is.
4. Tijdlijn en leerlijnen opstellen
    - Maak een tijdlijn waarin zichtbaar wordt wanneer leerlingen welke doelen behalen.
    - Werk met perioden zoals maanden, leerjaren en ontwikkelingsfasen.
    - Benoem in welke fase een leerling welk doel zou moeten bereiken.
5. Beoordeling en evaluatie van de leerling
    - Bepaal hoe je toetst of leerlingen hun doelen behalen.
    - Overweeg verschillende vormen: toetsen, observaties, projecten, presentaties, groepsopdrachten of individueel.
    - Welke criteria worden er gebruik bij het vaststellen van voortgang.

6. Lesontwerp
    - Bepaal welke soort lessen worden gegeven zoals interactief, zelfstandig etc.
    - Zorg dat de lessen passen bij de leerlingenpopulatie en aansluiten op de schoolvisie.
    - Leg vast hoe de doelen en thema's terugkomen in de lessen.
7. Materialen en middelen
    - Maak een overzicht van benodigde materialen zoals boeken, digitale middelen of werkbladen.
    - Denk ook aan de logistiek en planning bij uitjes of andere activiteiten.
8. Interne evaluatie
    - Bespreek het curriculum met collega's en andere betrokkenen.
    - Verzamel feedback en verwerk de verbeterpunten.
    - Zorg ervoor dat het hele team achter het curriculum staat, iedereen moet het namelijk uitvoeren.

Mogelijke vormgeving van een curriculum

Bekijk de onderstaande website voor een concreet voorbeeld van de vormgeving van een curriculum, Op deze site vind je onder andere een video met een grafische weergave van een curriculum en uitleg over hoe je een visualisatie voor je eigen school kunt ontwikkelen. Ook de onderlinge samenhang tussen doelen, inhoud, toetsing en activiteiten wordt hierin goed zichtbaar gemaakt.

In de tabel hieronder staat een voorbeeld van hoe je een curriculum per periode en per leerjaar kunt vormgeven, vergelijkbaar met de aanpak die op de website wordt getoond. → https://curriculumplayground.nl/

Mogelijke vormgeving van een curriculum (vak) (jaar …)
https://curriculumplayground.nl/

	Periode			
	1.	2.	3.	4.
Kerndoel 1.	Tussendoel 1. Tussendoel 2.		Tussendoel 3.	
Kerndoel 2.	Tussendoel 1.	Tussendoel 2.		
Kerndoel 3.		Tussendoel 1.	Tussendoel 2. Tussendoel 3.	

Tabel 2. Vormgeving van een curriculum

Uitwerking doel 1: wat moet de leerling kunnen

- Tussendoel 1
  - uitwerking van de stof
  - wat is het lesplan
  - welke materialen worden er gebruikt
  - hoe ga je beoordelen/toetsen

Extra's

Hier vind je tips over hoe je een duidelijke samenhang kan creëren in het curriculum

→ https://www.slo.nl/thema/meer/samenhang-curriculum/

5. SMART-doelen

De kerndoelen die door de overheid zijn opgesteld geven aan wat leerlingen aan het einde van hun schoolloopbaan moeten beheersen. Om de doelen bruikbaar te maken voor in een curriculum kunnen deze doelen het beste omgezet worden in tussendoelen die SMART geformuleerd zijn. SMART staat voor Specifiek, Meetbaar, Acceptabel, Realistisch en Tijdgebonden[14].

Door doelen SMART te formuleren worden ze niet alleen concreter en duidelijker, maar ook beter toepasbaar binnen het curriculum. Bovendien worden de doelen hierdoor afgestemd op jullie specifieke leerlingenpopulatie, en daardoor beter haalbaar.

Hoe maak je een SMART-doel[15]

Een SMART-doel kan je formuleren door de volgende stappen te volgen.

Stap 1. Maak je doel specifiek → Wat wil je precies bereiken?

Stap 2. Maak je doel meetbaar → Hoe weet je dat het doel bereikt is?

Stap 3. Is je doel acceptabel → Is het doel aanvaardbaar bij jezelf, collega's en de organisatie? Is het doel logisch gezien huidige omstandigheden en gebeurtenissen?

Stap 4. Maak je doel realistisch/relevant → Zijn de leerlingen in staat om het doel te behalen? Heb je de middelen om het doel te behalen? Is het plan uitvoerbaar?

Stap 5. Geef je doel een einddatum → Zorg dat er een concrete einddatum of tijd aan je doel vast zit, zodat je weet wanneer je je doel behaald moet hebben.

Voorbeeld: hoe maak je een SMART-doel[14]

Kerndoel: De leerling kan respectvol communiceren en samenwerken met anderen.

SMART-uitwerking:

- **Specifiek:** de leerling kan tijdens groepsactiviteiten ten minste één keer per les op een respectvolle manier bijdragen aan een gesprek of taak, bijvoorbeeld door anderen uit te laten praten of een eigen idee te delen
- **Meetbaar:** succes wordt gemeten door observatie: de leerling toont deze gedragingen in minimaal 3 van de 5 groepsactiviteiten per week.
- **Acceptabel:** het doel is passend bij het niveau van de leerling en sluit aan bij bestaande sociale vaardigheden.
- **Realistisch/relevant:** de leerling oefent momenteel met eenvoudige sociale interacties en krijgt ondersteuning van de leerkracht waar nodig.
- **Tijdgebonden:** het doel wordt binnen 6 weken bereikt, met wekelijkse begeleiding en feedback tijdens groepsactiviteiten.

Volledig SMART-doel:
Binnen 6 weken kan de leerling tijdens groepsactiviteiten ten minste één keer per les op een respectvolle manier bijdragen aan het gesprek of de taak, zoals door anderen uit te laten praten of een eigen idee te delen, in minimaal 3 van de 5-wekelijkse groepsactiviteiten.

Voorbeelden SMART-doelen (en niet SMART-doel)

Niet-SMART	SMART
Leerlingen worden beter in functioneel lezen.	Aan het einde van periode 2 lezen leerlingen functionele teksten met minimaal 90% nauwkeurigheid, vastgesteld via drie praktijkopdrachten.
Leerlingen leren omgaan met conflicten	Aan het einde van het schooljaar kunnen leerlingen drie strategieën toepassen om conflicten op te lossen, aantoonbaar via observaties tijdens groepsopdrachten.
Leerlingen leren beter omgaan met geld.	Binnen acht weken kunnen leerlingen zelfstandig bedragen tot €10 juist afronden en gepast betalen tijdens een wekelijkse praktijksimulatie, waarbij zij in vier van de vijf situaties foutloos handelen.

Tabel 3. Voorbeelden SMART-doelen

Extra's

Filmpje over SMART-doelen. Na dit filmpje weet je precies wat een SMART-doel is en waarom je ze moet maken → https://www.youtube.com/watch?v=fQsGCwLJ-UI&t=280s

6. Kwaliteitscriteria

Tijdens en na het ontwerpen van een curriculum is het essentieel om aandacht te hebben voor de kwaliteit van het onderwijs. Het SLO onderscheidt vier kwaliteitscriteria voor een curriculum[16]:

1. Relevantie → Het curriculum voldoet aan de behoefte van leerlingen en is gebaseerd op de recente kerndoelen.
2. Consistentie → Er is een logische opbouw in het curriculum en er is een duidelijke samenhang.
3. Bruikbaarheid → Het curriculum is bruikbaar in de situatie van de desbetreffende school.
4. Effectiviteit → Het curriculum zorgt ervoor dat de leerlingen de doelen behalen. (Dit is alleen te meten wanneer het curriculum is uitgevoerd)

Hoewel deze vier criteria een duidelijke richting geven, zijn ze behoorlijk breed geformuleerd. Daardoor kan het in de praktijk lastig zijn om ze direct toe te passen tijdens de ontwerpfase. Om dit proces te ondersteunen zijn hieronder concrete criteria opgenomen die kunnen helpen om te beoordelen of het curriculum voldoende samenhangend en bruikbaar is.

Deze criteria zijn opgesteld aan de hand van de backward design theorie[8], waardoor het mogelijk is per onderdeel van de ontwikkeling te bekijken welke criteria van toepassing zijn en hoe deze samenhangen. Met behulp van deze criteria kan

systematisch worden nagegaan in hoeverre het curriculum aansluit bij de onderwijsvisie, logisch is opgebouwd en praktisch uitvoerbaar is binnen de schoolcontext.

Tabel 4 kan daardoor dienen als hulpmiddel om de samenhang te evalueren en om het curriculum waar nodig gericht te verbeteren.

Einddoelen en tussendoelen
De (tussen)doelen zijn SMART geformuleerd (bruikbaarheid)
Het is voor leerkrachten duidelijk waarom leerlingen bepaalde kennis en vaardigheden moeten leren (relevantie)
De doelen volgen een logische leerlijn en vertonen een duidelijke samenhang (consistentie)
Het is duidelijk welke doelen er behaald moeten worden in welke periode (bruikbaarheid)
Beoordeling
De gekozen beoordelingsvorm sluit inhoudelijk en logisch aan op de gestelde doelen (consistentie)
De beoordeling biedt leerlingen voldoende mogelijkheden om hun kennis en vaardigheden te demonstreren (consistentie en effectiviteit)

Lesplan
De onderdelen van het lesplan sluiten direct aan op zowel de doelen als de beoordelingswijze, dus er is sprake van constructieve afstemming (consistentie)
De lessen ondersteunen leerlingen in het begrijpen van de relevante onderwerpen en dragen aantoonbaar bij aan het behalen van de beoordeling (effectief)
Algemeen
Het curriculum biedt voldoende ruimte voor aanpassingen en kan flexibel worden ingezet wanneer dat nodig is (bruikbaarheid)
Het curriculum sluit aan bij de leerlingenpopulatie en visie van de school (relevantie)
Alle leerkrachten zijn het met het curriculum eens, zodat er sprake is van een eenduidige uitvoering (bruikbaar)

Tabel 4. Criteria voor een kwalitatief curriculum

In het Onderzoekskader van de inspectie van het onderwijs staan in het onderdeel OP verschillende criteria die betrekking hebben op het curriculum, met name OP0 en OP1. In dit Onderzoekskader staat expliciet dat er een samenhangend curriculum moet zijn voor zowel de basisvaardigheden (OP0) als voor alle andere vakken (OP1). Daarnaast hebben scholen de verplichting om zicht te hebben op de ontwikkeling en begeleiding van leerlingen (OP2). Ook hiervoor is het hebben

van een goed curriculum van belang. Zonder een curriculum is zicht houden op leerlingen moeilijk, omdat een curriculum inzicht biedt in welke doelen een leerling heeft behaald en welke zij nog moeten volbrengen.

Kijk voor de basiskwaliteit om te voldoen aan de eisen van de Inspectie van het Onderwijs in het Onderzoekskader. → https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/2021/07/01/onderzoekskader-2021-voortgezet-speciaal-onderwijs

7. Evaluatie

Het evalueren van het curriculum is de laatste, maar zeker niet de onbelangrijkste, stap in curriculumontwikkeling. In deze fase kijk je of het curriculum in de praktijk doet wat het zou moeten doen, namelijk zorgen voor goed onderwijs voor jouw leerlingen. Evaluatie helpt om het curriculum zo bruikbaar en effectief mogelijk te maken. Door steeds bij te sturen waar nodig. Goede evaluatie is dan ook een belangrijk voorwaarden van het hebben van kwalitatief onderwijs[17].

Evaluatie doe je niet alleen, maar samen met collega's en (waar mogelijk) met leerlingen. Door samen te kijken naar wat werkt en wat niet, krijg je nieuwe inzichten, kun je bijsturen en je verantwoorden waarom bepaalde keuzes zijn gemaakt. Het belangrijkste doel van evaluatie is vaststellen of het curriculum daadwerkelijk bijdraagt aan het leren van leerlingen[18].

Evaluatie vindt niet alleen plaats na de implementatie, maar ook ervoor en tijdens. Door evaluatiemomenten in te plannen tijdens het schooljaar, kun je tijdig aanpassingen doen als iets niet goed loopt. Hieronder lees je over de verschillende manieren van evaluatie, zoals formatieve en summatieve. Door een combinatie van beide te gebruiken krijg je een sterke en kritische evaluatie van het curriculum, waardoor de kwaliteit nog beter wordt.

Interne evaluatie

De interne evaluatie gebeurt voor en tijdens de implementatie van het curriculum. Samen met het leerkrachten team en ib'ers blijft je constant je curriculum te verbeteren. Voordat een curriculum wordt ingevoerd, is het belangrijk om een aantal kernvragen te beantwoorden[5]:

1. Passen de lessen in het curriculum daadwerkelijk bij de leerlingepopulatie of moeten er nog bepaalde aanpassingen gedaan worden?
2. Past het curriculum in de tijd en leerlijnen, en staan de doelen in de goede volgorde?
3. Is het curriculum compleet?

Wanneer alle antwoorden op deze kernvragen over het curriculum 'ja' zijn, dan pas kan het curriculum geïmplementeerd worden. Wanneer dat niet het geval is moeten er herzieningen komen aan het curriculum.

Formatieve evaluatie

Formatief evalueren betekent het verzamelen van informatie tijdens het leerproces, in samenwerking met de leerling[17]. Het doel is om de kwaliteit van het onderwijs tijdens de implementatie van het curriculum te verbeteren. Door te ontdekken waar de sterke en zwakke punten liggen in het curriculum, kan het team op tijd bij sturen[19].

Voorbeelden van formatieve evaluatie zijn:

- leerlingen vragen hoe zij de lessen ervaren
- het kijken naar het werk en de voortgang van de leerlingen
- met collega's lessen en materialen na bespreken

Op basis van deze informatie kan het team besluiten om lessen aan te passen, extra uitleg te geven of een andere werkvorm in te zetten. Zo wordt formatief evalueren een effectief hulpmiddel om de kwaliteit van het curriculum continu te verbeteren.

Summatieve evaluatie

Summatieve evaluatie is het evalueren van de uitkomsten aan het einde van het leerproces, zoals toetsresulaten[17]. Hiermee krijg je inzicht in de vraag of het curriculum daadwerkelijk doet wat het moet doen, namelijk leerlingen onderwijzen en hun leerproces ondersteunen. Het doel van summatieve evaluatie is het aantonen en vaststellen van de kwaliteit van het onderwijs[19].

Bij summatieve evaluatie ligt de focus op resultaten en opbrengsten, bijvoorbeeld:

- toetsresultaten
- leerling prestaties
- voortgang ten opzichte van de leerdoelen

Deze vorm van evaluatie laat zien in hoeverre het curriculum de gewenste leerresultaten heeft opgeleverd en vormt een

basis voor verantwoording en eventuele grotere aanpassingen voor de toekomst.

Het SLO heeft een eigen tool ontwikkeld om het curriculum te evalueren. De tool kan samen met je team worden ingevuld en kost ongeveer een half uur (per kerndoel). Je wordt stap voor stap begeleid en er zijn duidelijke voorbeelden toegevoegd om de evaluatie is verschillende fasen van het curriculumontwerp uit te voeren.

Na het invullen van de tool krijg je met je team een overzichtelijk document waarmee je kunt bekijken hoe elk onderdeel van het curriculum scoort op kwaliteit en waar eventueel verbeteringen mogelijk zijn.

Een tool van het SLO voor het evalueren van je gemaakte curriculum → https://www.slo.nl/thema/meer/curriculumontwikkeling/tool/?route=default

Wat de kwaliteit van een curriculum daadwerkelijk is wordt pas duidelijk als het is ingevoerd (SLO). Daarom moet er elk jaar opnieuw gekeken worden naar het aanpassen en verbeteren van het curriculum. Zo kan je elk jaar kleine aanpassingen doen om kwaliteit te waarborgen en aanpassen wat er beter kan.

Extra's

Hier vind je verschillende gidsen die gaan over curriculumanalyse, effectief feedback geven, en leerdoelen verhelderen. Deze gidsen gaan stap voor stap door de onderwerpen heen.
→ https://www.slo.nl/thema/meer/curriculumontwikkeling/teamgidsen/

8. Uitstroomprofielen en maatwerk

Dagbesteding

Het uitstroomprofiel dagbesteding moet, net als de andere profielen, een schriftelijk curriculum hebben. Ook binnen dagbesteding leren leerlingen bepaalde vaardigheden en worden kerndoelen nagestreefd. Deze doelen zijn echter op een andere, meer praktische manier vormgegeven. Het is daarom belangrijk om inzicht te hebben in hoe de doelen worden onderwezen, zodat je overzicht houdt over wat al is behandeld, wat nog moet gebeuren en of leerlingen de doelen behalen binnen de opzet van de dagbesteding.

Uitstroomprofielarbeid (UPA)

Voor het UPA gelden andere kerndoelen dan voor het UPV, omdat zij uiteindelijk andere richtingen op gaan in de maatschappij. Zij hebben een grotere focus op arbeidsvaardigheden, stagelopen, omgaan met werkdruk en praktische vaardigheden. Het opstellen van een curriculum is daarmee van belang om goed te kunnen meten of de leerlingen klaar zijn om zelfstandig of onder begeleiding aan het werk te gaan.

Ook zorgt een curriculum voor een consistentie tussen en stagebedrijven. Met behulp van een curriculum kan je namelijk overeenstemmingen maken met de stagebegeleiders over de verwachtingen van de leerling en wat ze moet leren tijdens de stage. Hierdoor kan ondanks verschillende stagebegeleiders een duidelijke structuur bieden zodat

leerlingen dezelfde ondersteuning ontvangen zowel op school als tijdens de stageperiode.

Uitstroomprofiel vervolg (UPV)

In het uitstroomprofiel-vervolg zijn de kerndoelen en eindtermen van belang om de landelijke examens te behalen, zodat de leerlingen ook daadwerkelijk met een diploma de maatschappij in kunnen of als de leerling graag wil doorstuderen. Wanneer zij doorstuderen moeten zij op hetzelfde niveau zitten als de leerlingen die naar het regulier onderwijs zijn geweest, daarom is het zo belangrijk om een goed curriculum te hebben. Zo lopen de leerlingen niet achter op hun leeftijdsgenoten. Door een curriculum weet de leerkracht zeker dat alle stof behandeld is en de doelen behaald zijn.

Een curriculum helpt daarnaast bij het gemakkelijker schakelen van leerlingen, naar andere niveaus of het reguliere onderwijs. Doordat een curriculum inzicht geeft in de huidige kennis en ontwikkeling van een leerling. Zo kan je als school ervoor zorgen dat het curriculum (deels) overeenkomt met bijvoorbeeld het reguliere voortgezet onderwijs.

Maatwerk(klassen)

Maatwerk kan ook passen binnen een curriculum. Er moet uiteindelijk voor elke leerling gestreefd worden naar het behalen van einddoelen en kerndoelen. Als er van het curriculum afgeweken wordt is dat niet direct een probleem, sommige leerlingen hebben nou eenmaal maatwerk nodig, maar de basis blijft altijd het curriculum dat is opgesteld.

In maatwerkklassen moet er vaak afgeweken worden van het reguliere curriculum, om zo te kunnen voldoen aan de onderwijsbehoeften van een specifieke leerling. In het OPP staat welke doelen een leerling moet/wil behalen, maar ook welke doelen een leerling niet hoeft te behalen (wel met uitleg waarom niet). Het blijft alleen wel belangrijk dat als een leerling op school komt ze ook echt onderwijs krijgt. De doelen die in een OPP opgesteld worden moeten daarom ook kunnen slaan op het curriculum, maar ook op de (sociale-emotionele)ontwikkeling of gedrag van het kind.

Voor differentiëren/maatwerk is ruimte, maar leerlingen hebben wel doelen waar ze naar toe streven, dit moet alleen soms op een aangepaste manier.

Dankwoord

Graag bedank ik iedereen die heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van deze toolbox.

In het bijzonder bedank ik Christy Tenback, mijn stagebegeleider, voor de goede begeleiding, waardevolle feedback en adviezen, en natuurlijk de gezelligheid gedurende mijn stageperiode. Ook bedank ik De Atlas Assen, De Atlas Emmen en De Monoliet Leeuwarden voor het willen ontvangen van mij op jullie scholen. Ik heb hier veel nieuwe inzichten gekregen over het gespecialiseerd onderwijs en leerzame gesprekken gehad. Daarnaast bedank ik Djieuwke Bosma voor de kritische feedback en interessante gesprekken over curriculumontwikkeling.

Tot slot kijk ik met dankbaarheid terug op deze leerzame periode en alle samenwerkingen die deze curriculum toolbox mogelijk hebben gemaakt.

Literatuurlijst

1. Peeters, W., Lucassen, M., & Litjens, L. (2025.) *Curriculumontwerp in een notendop* (2de editie). OMJS.

2. Surma, T., Vanhees, C., Wils, M., Nijlunsing, J., Crato, N., Hattie, J., Muijs, D., Rata, E., Wiliam, D., & Kirschner, P. A. (2025). Developing Curriculum for Deep Thinking. In *Springer briefs in education*. https://doi.org/10.1007/978-3-031-74661-1

3. Inspectie van het Onderwijs. (2021, 1 juli). *Onderzoekskader 2021 voor het toezicht op het (voortgezet) speciaal onderwijs*. onderwijsinspectie.nl. https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/2021/07/01/onderzoekskader-2021-voortgezet-speciaal-onderwijs

4. OCW. (2022, 19 mei). *Vernieuwd curriculum: starten met basisvaardigheden en periodiek onderhoud | Nieuwsbrieven Ministerie van OCW*. Nieuwsbrieven Ministerie van OCW. https://www.nieuwsbrievenminocw.nl/actueel/nieuws/2022/05/19/vernieuwd-curriculum-starten-met-basisvaardigheden-en-periodiek-onderhoud

5. Reisberg, L. (1990). Curriculum Evaluation and Modification. *Intervention in School and Clinic*, *26*(2), 99–105.

6. Ronksley-Pavia, M. (2023). Curriculum in special school contexts: A collaged framework for personalised, individual student learning. *The Curriculum Journal*, *35*(1), 56–72. https://doi.org/10.1002/curj.235
7. Lucassen, M. (2025, 6 mei). *Backward design: wat is het, hoe gebruik je het, en waarom?* Vernieuwenderwijs. https://vernieuwenderwijs.nl/backward-design/
8. Wiggins, G. P., & McTighe, J. (2011). *The understanding by design guide to creating high- quality units*. ASCD. http://site.ebrary.com/id/10471837
9. Biggs, J. B., & Tang, C. S.-k. (2011). *Teaching for quality learning at university : what the student does* (Fourth edition). McGraw-Hill, Society for Research into Higher Education & Open University Press.
10. Stamov Roßnagel, C., Fitzallen, N., & Lo Baido, K. (2021). Constructive alignment and the learning experience: relationships with student motivation and perceived learning demands. *Higher Education Research & Development*, *40*(4), 838–851. https://doi.org/10.1080/07294360.2020.1787956
11. Larkin, H., & Richardson, B. (2013). Creating high challenge/high support academic environments

through constructive alignment: student outcomes. *Teaching in Higher Education*, *18*(2), 192–204. https://doi.org/10.1080/13562517.2012.696541
12. Wevers, I., & Geurts, R. (2021, 11 maart). Constructieve afstemming: meer samenhang in het curriculum! Vernieuwenderwijs. https://vernieuwenderwijs.nl/constructieve-samenhang/
13. Dorchester Curriculum Group. (2013). *Towards a Curriculum for All : a Practical Guide for Developing an Inclusive Curriculum for Pupils Attaining Significantly Below Age-Related Expectations*.
14. Lawlor, K. B. (2012). Smart goals: How the application of smart goals can contribute to achievement of student learning outcomes. In *Developments in business simulation and experiential learning: Proceedings of the annual ABSEL conference* (Vol. 39).
15. Benders, L. (2023, 8 september). *(Leer)doelen formuleren met de SMART-methode (met voorbeelden)*. Scribbr. https://www.scribbr.nl/modellen/smart-methode/
16. SLO. (2022). *Curriculumwaaier*. https://magazines.slo.nl/curriculumwaaier-2022/

17. Hanefar, S. B. M., Anny, N. Z., & Rahman, M. S. (2022). Enhancing Teaching and Learning in Higher Education through Formative Assessment: Teachers' Perceptions. *International Journal of Assessment Tools in Education*, *9*(1), 61–79.

18. DiFlorio, I., Duncan, P., Martin, B., & Middlemiss, M. A. (1989). Curriculum evaluation. *Nurse Education Today*, *9*(6), 402–407. Taylor and Francis. http://www.123library.org/bookdetails/?id=112882

19. Nieveen, N., & Folmer, E. (2013). Formative evaluation in educational design research. *Design Research*, *153*(1), 152-169.

Het ontwikkelen van een curriculum is een uitdagende klus, zeker in het gespecialiseerd onderwijs. Waar vroeger vooral pedagogiek centraal stond, draait het nu steeds meer om een balans tussen didactiek en pedagogiek. Vaak is het pedagogisch klimaat al sterk, maar de didactiek loopt achter, waardoor scholen moeite hebben om een effectief curriculum te realiseren.

Deze toolbox biedt concrete handvatten om dit te veranderen. Je krijgt inzicht in wat een curriculum precies is, waarom het belangrijk is een curriculum te hebben in het gespecialiseerd onderwijs en welke stappen je zet om tot een samenhangend curriculum te komen. De basis is de Backward Design Theorie waarbij je aan het einde begint. Zo ontstaat er een rode draad tussen doelen, toetsing en beoordeling. De nadruk komt dan te liggen op de leerlingen-populatie en hun leerbehoeften. Om zo de beste kansen te bieden aan elke leerling.

Jasmijn Rijsdijk (2003) deed onderzoek naar curriculum en curriculumontwikkeling voor het gespecialiseerd voortgezet onderwijs.